0222 ისტორია და არქეოლოგია HISTORY AND ARCHAEOLOGY

მთაში ამოცნობილი ღვთის იდუმალი ხელწერა: მალხისტის არქიტექტურული, ტოპონიმური და კულტურულ-რელიგიური პარალელების ინტერდისციპლინური ანალიზი

(ნაწილი I)

ირმა კაპანაძე
E-mail: bitadzeirma6@gmail.com
თანამედროვე განათლების აკადემია

რეფერატი

ნაშრომი ეხება მალხისტის ისტორიულ-კულტურულ სივრცეს - მის არქიტექტურულ და ტოპონიმურ თავისებურებებს, აგრეთვე ვაინახურ და ქართულ კულტურულ-ენობრივ პარალელებს. განხილულია მალხისტის აკლდამები და კოშკური ნაგებობები, პეტროგლიფები, მალხების ისტორიული ყოფა და მათ შესახებ არსებული ეთნოგრაფიული და ისტორიული ცნობები. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ტოპონიმებს „მალხისტა“ და „მეშეხი“, ბიბლიურ და რელიგიურ მოტივებს, აგრეთვე ბეთლემის გამოქვაბულისა და იაკობის კიბის სიმბოლურ კავშირს. ავტორის მსჯელობა ეფუძნება ისტორიულ, ეთნოგრაფიულ, ლინგვისტურ და რელიგიურ წყაროებს და აერთიანებს მათ ინტერპრეტაციულ ანალიზში.

საკვანძო სიტყვები: მეში, მეშეხი, სელა, მალხისტა, ჩეჩნეთი, ნოხჩები, მალხები, ვაინახები, ხევსურეთი, არქიტექტურა, ტოპონიმია, პეტროგლიფები, ბეთლემი, კულტურული პარალელები.

შესავალი

სარწმუნოების სიმბოლოში ვკითხულობთ: ,,მწამს ერთი ღმერთი, შემოქმედი ცათა და ქვეყანისაი, ხილულთა ყოველთა და არახილულთა''. ეკლესიის მასწავლებელთა უმეტესობის აზრით, უხილავი ანგელოზთა სამყარო ღმერთმა ხილულ სამყაროზე უწინარეს შექმნა: ,,ოდეს იქმნეს ვარსკვლავნი, მაქებდეს მე ხმიანთა დიდითა ყოველნი ანგელოზნი ჩემნი'' - ეუბნება უფალი იობს (იობი. 38,7), ხოლო პავლე მოციქული წერს, რომ მისი მიერ შეიქმნა ყოველივე, ხილულიც და უხილავიც (კორ.1,16). წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველის სიტყვით, ღმერთმა ჯერ ანგელოზთა ზეციური ძალები მოიფიქრა და შემდეგ ნივთიერი და ხილული სამყარო შექმნა. ანგელოზები ბუნებით გონიერი, მოქმედი სულები არიან, ემსახურებიან ღმერთს, ადიდებენ და აღასრულებენ მის ნებას. წმინდა წერილის მიხედვით მათი სამყარო უზარმაზარია და სრულყოფის ხარისხისაა: ანგელოზნი, მთავარანგელოზნი, ქერუბიმები. მათგან ყველაზე ცნობილნი არიან მთავარანგელოზები მიქაელი, გაბრიელი, რაფაელი, ურიელი, სელაფიელი, იეგუდიელი, ვარახიელი და იერომიელი. თითოეულ ჩვენგანს მათი გამოცხადება და შეწევნა სხვადასხვა ფორმით ჰქონია - ხმით, ხილვით თუ უხილავი რჩევებით; მათი შთაგონებით აშენებულა ტაძრები და ქალაქები, დაწერილა წიგნები. ისინი იცავენ ადამიანებს, ქმნიან ცხოვრების უხილავ კანონებს. მფარველი ანგელოზის მინიშნება სანდოა, მთავარია მას მოუსმინო და გაჰყვე [1].

ძირითადი ნაწილი

მალხისტა, მიცვალებულთა ქალაქი, ჩეჩნეთი

პირიქითა ხევსურეთის საზღვართან, მდ. ჩანთი-არღუნის მიდამოებში მდებარეობს ,,მიცვალებულთა ქალაქი“ - აკლდამების დიდი გროვა, ცნობილი აგრეთვე როგორც ,,Цой Пед“ [2, გვ. 234]. სახელწოდება ნიშნავს ,,ღვთაების, ცეცხლის ქალაქს, დასახლებას'' და მომდინარეობს სიტყვიდან ,,მალხ'' - მზე [3, გვ.55]. ჩეჩნურად კოშკის გადახურვის თავზე მოთავსებულ წამახვილებულ კვარცის ქვას ,,Цiyrky'' ჰქვია; ფონეტიკურად ამ სიტყვის ძირიც ,,Цie'' ცეცხლისა და მზის აღმნიშვნელია [4].

მიუხედავად იმისა, რომ დასახლება კავკასიის ქედის ჩრდ. ფერდობზეა გაშლილი, რევოლუციამდელ პერიოდში მალხისტა თბილისის გუბერნიას განეკუთვნებოდა. ეს სახელწოდება მთელ იმ ფერდობს ეწოდება, სადაც მოედინება არღუნის მდუღარე შენაკადი, კრისტალივით სუფთა მეშეხი - თერგის შემდეგ ერთ-ერთი ყველაზე წყალუხვი და ფართო მდინარე კავკასიაში (სიგრძე 148 კმ, აუზის ფართობი 3,4 ათასი კმ²). სათავეს იღებს საქართველოში, პირიქითა ხევსურეთში, კავკასიონის მთავარი

წყალგამყოფი ქედის ჩრდ. კალთაზე; ზემო დინებაში მთის სწრაფი მდინარეა, შუა წელში ხეობა განიერდება, ხოლო ქვემოთ ვაკეზე გადის. მდინარე მეშეხი თათარსტანს კვეთს და კასპიის ზღვას უერთდება. მის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარეობს სოფ. მეში, სადაც თავმოყრილია კოშკური ნაგებობების დიდი რაოდენობა.

ციცაბო ფერდობები მოფენილია მალხების სოფლებით, რომელთა ისტორიულ-გვაროვნული სახელწოდება უძველესი დროიდანაა შემორჩენილი. აქ მოსულ ადამიანს ეუფლება საოცარი, შემზარავი შეგრძნება - მიმოფანტული უსიცოცხლო სიძველეები, უტყვი აკლდამები და უზარმაზარი პირქუში მთები ქმნის ამ განწყობას. დღეს აქ თითქმის აღარავინ ცხოვრობს; ადრე ადგილობრივები ხორბალს, მარცვლეულს, პირუტყვსა და რძის პროდუქტებს აწარმოებდნენ, საკვებად კი ცხიმში ამოვლებულ ხორბლის კვერებს (дягтах) და მჟავე რძეს იყენებდნენ. ეს მაღალი, ძლიერი, ათლეტური მთიელები გონიერებითაც გამოირჩეოდნენ და განსაკუთრებულ ვნებას იჩენდნენ იარაღის მიმართ, რომელსაც დღითა და ღამით არ იშორებდნენ. გვაროვნული გადმონაშთების ამ ხალხმა დიდი კვალი დატოვა ჩრდილო კავკასიის კულტურული განვითარების ისტორიაში [5].

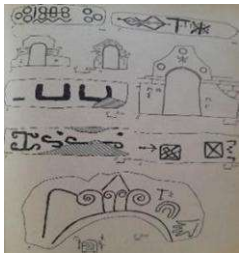

აღნიშნულ ტერიტორიაზე დასახლება ლიკვიდირებული იქნა 1944 წელს ჩეჩნების დეპორტაციის დროს (ოპერაცია „ჩეჩენიცა“, დაახლოებით 500 000 ადამიანის გადასახლება შუა აზიაში, ძირითადად ყაზახეთში); მოსახლეობას აეკრძალა დაბრუნება 1957 წლამდე, როცა აღდგა ჩეჩნეთ-ინგუშეთის საბჭოთა ავტონომიური რესპუბლიკა. მიუხედავად ამისა, ხალხის კულტურული მემკვიდრეობა და თვითმყოფადობა შემორჩა - ერთ-ერთი ტიპიური კოშკი კარგად ასახავს ამ ტრადიციას.

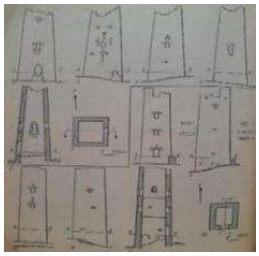

სოფ. მეშის ტიპური ვაინახური (ჩეჩნურ-ინგუშური) კოშკი აშენებულია 6x12 ფართობის ფუძეზე და დაახლოებით 20 მ. სიმაღლისაა. წვერთან შემორჩენილია 0,85 მ ზომის ღიობი, ხოლო შესასვლელი კარის მარცხნივ ქვაზე ამოკაწრულია პეტროგლიფები - სამი წრე, საერთო ღერძიანი რომბისებრი ფიგურები, ჯვრიანი კვადრატები, კლაკნილი ხაზები, ხელის მტევანი და ზევით აპყრობილ-ხელებიანი ადამიანის ფიგურები. დასავლეთ კედელზე მოწყობილია 4 სათოფე ღიობი - თითო პირველ და მეორე სართულზე და ორი მესამეზე; საძირკველთან დევს პეტროგლიფებიანი სამი დიდი ლოდი წერტილიანი

გამოსახულებით. ისევე როგორც სამხრეთისა, ეს კედელიც ბოლოვდება დიდი ღიობით, რომლის ქვეშ გადებულია პეტროგლიფური ორნამენტებით შემკული, კარგად დამუშავებული კვარცის ფილა.

რეგიონში შემორჩენილი სხვა ისტორიული მასალები მალხებზე მწირია, რაც გვაიძულებს დავეყრდნოთ მცირე არქივულ ჩანაწერებსა და ეთნოგრაფიულ მტკიცებულებებს მათი კულტურული და სოციალური თავისებურებების გასაცნობად. ქართულ სამყაროში ამ სიტყვას სულ სხვა შინაარსის ტერმინი - მალხობა ეხმიანება, რაც ნიშნავს მშვიდობას, სიკეთეს, მადლს, ქველმოქმედებას; აქედანვეა სახელი ,,მალხაზი“ - კეთილმსახური, მადლიანი, ღვთის მადლის გადმოსვლა. მოვიყვან რამდენიმე მაგალითს ძველი ქართული ტექსტებიდან:

1. შუშანიკის წამებაში: ,,..და იქონია მას ზედა მალხობა ღმრთისა”...
2. ქართლის ცხოვრებაში: ..,,მიიღო მათ ზედა მალხობა და მშვიდობა“...
3. შუასაუკუნეების ქადაგებებში:..,,გაავლო მალხობა“...
4. ჰაგიოგრაფიაში:..,,ვითარცა მოიღეს მალხობა , მოართვეს გულთა სიმშვიდე“...

სხვადასხვა ისტორიული წყაროდან ვიგებთ, რომ ,,მალხები დიდი საქართველოდან, კოლხეთიდან არიან ამოსული. ქართველ მეფეებს ეს ყველაზე ერთგული ხალხი საზღვრებზე, განსაკუთრებით საქართველოს ჩრდ. საზღვრებზე ჰყავდა დასახლებული“... და მართლაც, კარგად თუ არ დავუკვირდებით, ვერ შევატყობთ, რომ ისინი სხვა ტომს ეკუთვნიან: მალხები ხასიათით გამორჩეულები არიან, გაჭირვებულთა დამხმარენი, აკვნიდანვე თან სდევთ ზრდილობა და სტუმრის განსაკუთრებული მიღება, ჩვენს მეგრელებსავით... საქართველოს მთიანეთში ძალზედ დაფასებულნი არიან მალხები, იგივე კოლხები, იგივე მეგრელები. თვით ალ. ყაზბეგიც თავის თავს მალხად, ანუ კოლხად მიიჩნევდა და მეგრულიც კარგად ცოდნია, მაგრამ ეს ყველაფერი გასაიდუმლოებულია, თითქოს აკრძალული საუბრისთვის“ - წერს მკვლევარი ნ. კვაშილავა [6]. მალხელებსა და მალხისტის რეგიონს ხევსურები მოიხსენიებენ როგორც ,,მითხო, მიტხო” (Митхо); აქედან ეს სახელწოდება მოხვდა ქართულ ისტორიულ წყაროებშიც და XIX-XX საუკუნის რუსულენოვან დოკუმენტებშიც დამკვიდრდა. ეს უძველესი ეკზოეთნონიმი აღნიშნავს მრავალრიცხოვან ჩეჩნურ ეთნოჯგუფს, რომელსაც ადგილობრივები არ იყენებდნენ საკუთარ თავზე - ასე მოიხსენიებდნენ მათ სხვები, მათ შორის ხევსურებიც. ითვლებოდა 9 ჩეჩნური თემიდან ერთ-ერთად და საუბრობდა ჩეჩნური ენის მალხურ დიალექტზე.

ცნობილი ჩეჩენი ლინგვისტის ა.ჯ. ვაგაპოვის მოსაზრებით, მალხი შესაძლოა წარმოშობილი იყოს არაბული ფუძიდან ,,მლხ, Млх“, საიდანაც მომდინარეობს სიტყვა ,,მალიხი, მელექი“ - მშვენიერი, მომხიბვლელი, სათნო. XIX-XX საუკუნის რუსულ წყაროებში მალხელები, როგორც აღვნიშნეთ, მოიხსენიებიან როგორც ,,მითხოები“, ეწოდებათ ასევე ქისტებსაც; განსახლებულნი არიან ინგუშეთში, საქართველოში და რუსეთშიც.

ვაინახი და ქართველი მთიელები ოდითგანვე მჭიდრო კულტურულ ცხოვრებას ეწეოდნენ - ბევრი საერთო ჰქონდათ ეთნო-ყოფის თვალსაზრისითაც და ერთმანეთისგან ითვისებდნენ მატერიალური კულტურის, მშენებლობისა და სოფლის მეურნეობის ცოდნასაც. საერთო ბევრია მუსიკაში, ცეკვასა და სიმღერაშიც, რასაც ხელი შეუწყო საერთო სოციალურ ინსტიტუტებმა და მსგავსმა დღესასწაულებმა. ეთნიკური ურთიერთგაცვლის მაგალითია როშნი-ჩუს მცხოვრებთა თქმულება, რომ მალხისტები ხევსურთა შთამომავლები არიან [7]; დადასტურებულია ნახურ-ქართული ენობრივი პარალელებიც, ისევე როგორც ქართული ენით შესრულებული უამრავი ეპიგრაფიული ძეგლი ჩეჩნეთისა და დაღესტნის ტერიტორიებზე. XII-XIII საუკუნეებში ქართული ფეოდალური მონარქია კავკასიაში უძლიერეს

სახელმწიფოდ იქცა და მჭიდრო კავშირები დაამყარა ჩრდილო კავკასიასთან, განსაკუთრებით ნახებთან, ოსებთან და დასავლეთ დაღესტანთან, რის შედეგადაც ქართულმა ეროვნულმა კულტურამ მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა მოსაზღვრე რეგიონზე; გააქტიურდა ვაჭრობაც და ფართოდ გავრცელდა ქართული სპილენძის მონეტა. XV საუკუნიდან ქართული სახელმწიფოს დასუსტების შემდეგ კი ეს გავლენა საგრძნობლად შემცირდა.

კავკასიის ხალხებს შორის მნიშვნელოვან დამაკავშირებელ რგოლს წარმოადგენდა სტუმართმოყვარეობისა და დაძმობილების ინსტიტუტი, როცა სხვადასხვა ეთნიკურ ჯგუფებს შორის მყარდებოდა მეგობრული, ურთიერთდახმარებისა და მასპინძლობის განსაკუთრებული კავშირი. ცნობილია, რომ მალხელების სოფელ ჯარეგის (Джарего) მცხოვრებნი ძმობდნენ შატილელებთან.

1757-1758 წლებში იერუსალიმის წმინდა მიწაზე მყოფი საეკლესიო მოღვაწე ტიმოთე გაბაშვილი წერს: ,,ქალაქის მისადგომებთან უკვე V საუკუნიდან არსებობდა ქართველთა დასახლება მალხა, მცველნი ქალაქისა იერუსალიმისანი და მხედარნი, რომელიც ვახტანგს განუწესებია. მუნ დასახლებულან, ენა შეცვლიათ არაბულად და იგინი ქართველნი არიან გარემოს იერუსალიმენი, და არაბნი და ევფრატის არაბნიცა“ [8, N.10, გვ.54]. ვალერიან ფირანიშვილის ნაშრომებშიც არის მცირე ცნობები მალხების შესახებ, გიორგი ბრწყინვალის პერიოდთან (1286-1346 წწ.) დაკავშირებული: მისი თხრობით, მეფე გიორგი ბრწყინვალემ მონღოლების ნაოხარი სამშობლოს აღდგენის შემდეგ ყურადღება მიაპყრო იმიერკავკასიის ხალხსაც და საქართველოს პატრიარქი ეფიმი სპეციალური მისიით გაგზავნა იქაური ქრისტიანობის შესასწავლად; მან ათი წლის განმავლობაში ააშენა ტაძარი, რომლის დაცვაც ჩამოხვეწილ ძველ ქართველ მალხს, კოლხს, ვინმე სუჯს (სუჯაშვილს) მიანდო - სწორედ მისი სახელიდან მოდის ავტორის გვარი და მაშინ დაარსდა ეს სოფელიც (,,გერგეთი“ მათ ენაზე მშობლიურს ნიშნავს). ის, რომ მალხები ავტოქტონები უნდა იყვნენ მთიანეთში, ამაზე მრავალი ტოპონიმი მეტყველებს. ამ მონაცემების საფუძველზე შეიძლება ვთქვათ: მალხები ისრაელში მოიხსენიებიან როგორც გურჯები, ქართველები, იბერები, ხოლო ძველ ივრითში ეს ტერმინი აღნიშნავს ,,მეფეს, წმინდანს, ღმერთს, წარჩინებულს“. ჩეჩნეთსა და ძველ ხაზართა სამეფოში მალხები უძველესი იუდეველები, მეფენი, წარჩინებული ელიტის აღმნიშვნელნი იყვნენ, რის საფუძველზეც შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მალხები, ქართველები და ძველი იუდეველები ერთი ხალხია და წარმოადგენენ ქურუმთა, მეფეთა და წარჩინებულთა ერთი ფუძის კასტას (ილუსტრაციაზე - მალხების დასახლების ადგილი ჩრდ. კავკასიასა და ისრაელში და ჩეჩენი ხალხის 1944 წლის დეპორტაციის მარშრუტი). ამ მოსაზრებას ამყარებს ისიც, რომ ვაინახური ღვთაებათა პანთეონში ღმერთი ,,სელა” ფონეტიკურ-შინაარსობრივ პარალელს ავლენს ძველ ებრაულ სამყაროსთან, რაც შესაძლოა მიუთითებდეს ამ რელიგიური წარმოდგენების საერთო, უფრო ძველ კულტურულ საფუძველზე.

ჩეჩენთა მსოფლმხედველობაში ღმერთთა პანტეონის იერარქია საინტერესოდაა წარმოდგენილი: მთავარი ღმერთია დიალა (Дела, Дели, Дяла) - დემიურგი, კოსმიური შემქმნელი, ვაინახური მითოლოგიისა და პოლითეიზმის ღმერთი, მიწისა და ყველა არსების შემქმნელი, რომელსაც ემორჩილება დანარჩენი ღვთაებები; მისი შვილები არიან ელტა (Елт), ეშტრა (Эштра) და თუშოლი (Тушоли). ჩეჩნურ დასახლება ზუმსოეში (Зумсое) შემორჩენილია ღვთაებათა საბრძანებელი ადგილი - დელიარე (делиаре) - რომელიც უძველესი დროიდან ითვლებოდა მათი საკულტო და ადგილობრივი დღესასწაულების ჩასატარებელ ადგილად [9]. ამ ტრიადას მოჰყვება ღვთაებები, რომელთაგან პირველია სელა (ჰექა-ქუხილის, ცეცხლის, დოვლათის ღვთაება) - იგივე სახელი ჰქვია უძველეს ებრაულ ღვთაებასაც, რომელიც არაერთგზის მოიხსენიება თეჰილიმის ტექსტებში [12], მაგალითად:

1. “ვიწვდი ხელებს შენსკენ, ჩემს სულს, ვითარცა მიწას გამოფიტულს მოსწყურდი შენ სელა“ (გვ.435);
2. “ნეტარ არიან შენს სახლში მსხდომნი, მარადჟამს გადიდებენ შენ, სელა” (85.5);
3. “მოსპე რისხვად, მოსპე და აღარ იყვნენ და შეიტყონ, რომ ღმერთი ბატონობს იაკობზე ქვეყნიერების კიდით-კიდემდე, სელა” (60.14);
4. “ამოგვირჩევს ჩვენს სამკვიდრებელს, მშვენიერებას იაკობისას, რომ შეიყვარა, სელა” (47.5).

ტექსტებში ხშირად ნახსენებია, რომ სელა ბატონობს იაკობზე და მისი ძეების უფალია. გავარკვიოთ, რომელ იაკობზეა საუბარი: ესაა ბიბლიური ისრაელთა მოდგმის პატრიარქი, ისაკის ძე, აბრაამის შვილიშვილი, დაბადებული ძვ.წ.აღ. 1858 წელს ქანაანში, ტყუპისცალ ესავთან ერთად, საიდანაც წმინდა გადმოცემის თანახმად ორი ერი წარმოიშვა. 77 წლისამ იგი მესოპოტამიაში, დედის რებეკას

ნათესავებთან გადავიდა საცხოვრებლად. ერთხელ იუდეის მთებში სიზმარი ნახა: მიწიდან ცამდე გაჭიმულ კიბეზე ანგელოზები ადიოდნენ და მოესმა ხმა, რომ უფალი იმ მიწას მას და მის შთამომავლებს აძლევდა. დაშინებულმა იაკობმა იმ ადგილს ,,ბეთელი“, შემდგომ კი ქალაქმა ბეთლემმა, ანუ ,,ღვთის სახლმა“ მიიღო სახელი. ღმერთმა იაკობი მრავალი შვილით აკურთხა - მათი თორმეტი ვაჟი ბიბლიის თანახმად ისრაელიტელთა 12 ტომის წინაპრად და მამამთავრად მოიხსენიება. იაკობს ანგელოზმა ისრაელი შეარქვა, რაც ,,ღმერთთან მებრძოლს“ ნიშნავს და ებრაულ პოეზიაში ორივე სახელით მოიხსენიება. ეგვიპტეში 17 წლის ცხოვრების შემდეგ, ჩვ. წ. აღ.მდე 1711 წელს იგი გარდაიცვალა და შვილებმა დაკრძალეს მაქფელის მღვიმეში, იუდეაში, ტაძრის მთის შემდეგ ერთ-ერთ წმინდა ადგილას - ბიბლიის მიხედვით ეს ადგილი აბრაამმა შეიძინა საოჯახო აკლდამისთვის. ებრაული ტრადიციით სახელი ითარგმნება როგორც ,,ორმაგი მღვიმე“; მეორე სახელწოდებით ,,კირიათ არბა“ ეს ადგილი დაკავშირებულია აქ დაკრძალულ ოთხ წყვილთან: ადამი და ევა, აბრაამი და სარა, ისააკი და რებეკა, იაკობი და ლეა.

იაკობის სიზმარში ნანახი კიბე ზეცისა და მიწის კავშირის სიმბოლოდ იქცა, ამიტომაც მისი კვალი მსოფლიოს მრავალ კუთხეში გვხვდება. საქართველოდან ერთ მაგალითს მოვიყვან: ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში, მყინვარწვერის მასივზე, ზღვის დონიდან 4100 მ-ზე მდებარეობს ბეთლემის გამოქვაბული, საიდანაც ჯაჭვია ჩამოშვებული (ამ თემაზეა დაწერილი ი. ჭავჭავაძის პოემა ,,განდეგილი“). გამოქვაბულს ჯერ კიდევ ვახუშტი ბატონიშვილი (XVIII ს. ქართველი მეცნიერი, ისტორიკოსი, გეოგრაფი) იხსენიებს ნაშრომში „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“: ,,მყინვარის კლდესა შინა არიან ქუაბნი გამოკვეთილნი ფრიად მაღალსა და უწოდებენ ბეთლემს, გარნ საჭირო ასავალი არს ჯაჭვი გადმოკიდებულნი ქუაბიდან და მით აღვლენ და იტყვიან, უფლის აკვანსა მუნ და აბრაამი, არამედ მე ვდუმებ“ (ნ. კვაშილავა. სიტყვები უძლებენ ათასწლეულებს. მისტიური ნოსირი).

ხალხური თქმულებების თანახმად, ბეთლემის გამოქვაბულში დაცულია ძველი და ახალი აღთქმის რელიგიების ფუძემდებლური სიმბოლური ნივთები - ციური მანანა და ის ძღვენი (ოქრო, გუნდრუკი, მური), რომელიც ახალშობილ მაცხოვარს მიართვეს მოგვებმა. ხევსურული ანდრეზის მიხედვით, ბეთლემის სახლი ჯვართა, ანუ ღვთის შვილთა სამყოფელია, სადაც ისინი მტრედების სახით გვევლინებიან და აქვეა ოქროს აკვანი ყრმით, რომელსაც მტრედები ხორბლის მარცვლით კვებავენ. იგივე ანდრეზი ხევსურეთის მთავარ სალოცავს - გუდანის ჯვარს - ბეთლემის სახლიდან წარმომავლ საკრალურ ადგილად თვლის. ბეთლემი მიუწვდომელია უბრალო ადამიანთათვის; თქმულების მიხედვით, მისი საიდუმლოს ხილვა მხოლოდ ერთადერთ წმინდა ბერს ხვდა წილად, ოღონდ გამხელა აეკრძალა - ესაა გუდანის ჯვრის მკადრე გიორგი მეგრელაური [6].

როგორც აღვნიშნე, მალხისტა მდებარეობს მდინარე მეშეხის (Мешехи-мосох, мешех) ხეობაში. ამ სახელწოდების ტოპონიმია ბიბლიური პერსონაჟი, იაფეტის მეექვსე შვილი, ნოეს შვილიშვილი, რომელიც ბიბლიაში მოხსენებულია თუბალსა და იავანთან ერთად (იეზ. 27.13). უძველეს წყაროებში მეშეხი კავკასიის ჩრდილოეთ მიწების მცხოვრებადაა მოხსენიებული, რის გამოც ზოგი მკვლევარი სახელის გავრცელებასაც სწორედ ამ მიმართულებას უკავშირებს - სავარაუდოდ, ტოპონიმი შემორჩენილია იმ ხალხთა მეხსიერების სიმბოლოდ, ვინც კავკასიაში იაფეტის შთამომავლად ითვლებოდა.

ჰეროდოტესა (ძვ.წ.აღ. V ს.) და სხვათა წყაროების მიხედვით, მეშეხები, მოსხები (Muski) კავკასიონის რეგიონში მცხოვრები ხალხია, რომელთა საცხოვრებელი არეალი შავსა და კასპიის ზღვებს შორის, სამხრეთ საქართველოსა და ჩრდილო თურქეთის ტერიტორიებზე ვრცელდებოდა. ეს სახელწოდება გვხვდება ანტიკური ავტორების ნაშრომებში (მაგ. ჰეკატე მილეთელისთან, ცხოვრობდა VI ს. ჩვ.წ.აღ-მდე). მოსხები მუშკების (ძვ. ირანელები, I ათასწლ.) შთამომავლებად ითვლებოდნენ და ჯერ კიდევ ძველ ასირიულ და ურარტულ წყაროებში მოიხსენიებიან.

ჩვ.წ.აღ-მდე V საუკუნეში მოსხები ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მცხოვრებ სხვა ტომებთან ერთად აქემენიდების (ირანის სამეფო დინასტია) ძლიერი სახელმწიფოს IX სამხედრო სატრაპიას შეადგენდნენ. ფარებითა და მოკლე ხმლებით შეიარაღებული ეს უშიშარი მეომრები ქსერქსე I ლაშქრობებში წინა რიგებში იდგნენ და ბერძნებს თავზარს სცემდნენ.

აქვე შევეხები ბიბლიურ სიტყვას ,,თუბალი“ - იაფეტის მეხუთე შვილი, ნოეს შვილიშვილი, რომლის შთამომავლები მცირე აზიაში ცხოვრობდნენ; შემდგომ ამ ტერიტორიას თუბალი (Табал) ეწოდა.

ძველ ასირიულ წარწერებში (XII-IX სს. ძ.წ.) თუბალის მიწა მოსხების, მუშკების ტერიტორიად მოიხსენიება - ,,ქვეყანა, რომელიც ესაზღვრება მუშკებს მცირე აზიის სამხრეთ-აღმოსავლეთში, ასურეთის დასავლეთით“ [10]. აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთი ეთნოსი დღემდე ინარჩუნებს საკუთარი წარმომავლობის უძველეს მითებს, მათ შორის ვაინახებიც: ჩეჩნები ,,ნოხჩებს“ უძახიან საკუთარ მოდგმას და თვლიან, რომ ისინი ნოეს შთამომავლები არიან [11]. საინტერესოა, რომ რუსული სიტყვები ,,Родное, Родная, родной“ ნოეს ჯიშს, გვარსა და შთამომავლობას აღნიშნავენ და ასოცირდებიან ყოველივე საუკეთესოსთან, ხაზს უსვამენ რა ადამიანის შინაგან ღირებულებებსა და წარმომავლობის სიწმინდეს.

დასკვნა

მალხისტის ისტორიულ-კულტურული სივრცის განხილვა აჩვენებს, რომ რეგიონის მატერიალური და არამატერიალური მემკვიდრეობა მრავალშრიან ისტორიულ და კულტურულ კავშირებს ასახავს. მალხების შესახებ ცნობები, კოშკური არქიტექტურა, აკლდამები, პეტროგლიფები, ტოპონიმები და ზეპირი ტრადიციები ქმნის ერთიან მასალას, რომლის საფუძველზეც შესაძლებელია საქართველოსა და ჩრდილოეთ კავკასიის ისტორიული ურთიერთობების შესწავლა. ნაშრომში განხილული „მალხისტის“, „მეშეხისა“ და სხვა სახელწოდებების პარალელები, ისევე როგორც ბიბლიური და ქრისტიანული მოტივები, ავტორის მიერ განიხილება როგორც კულტურული მეხსიერებისა და ისტორიული კავშირების შესაძლო ნიშნები. ამასთან, ამ ჰიპოთეზების საბოლოო დადასტურება დამატებით ისტორიულ, არქეოლოგიურ, ლინგვისტურ და ეთნოგრაფიულ კვლევას მოითხოვს - სწორედ წყაროთა კრიტიკული შეჯერება და მრავალდისციპლინური მიდგომა შექმნის შესაძლებლობას, რომ მალხისტის მემკვიდრეობა უფრო სრულად იქნეს გააზრებული.

ლიტერატურა

1. საქართველოს იმედი. წიგნი 3. 2012.
2. Северный Кавказ в древности и в средние века. 1980. გვ. 234.
3. Дешерев, Ю. Д. Сравнительно-историческая грамматика нахских языков и проблемы происхождения и исторического развития городских народов. Грозный, 1963. გვ. 55.
4. Исламов, А. А. К вопросу средневековых погребальных сооружениях верховья реки Чанты-Аргуна. Известия ЧИНИИ. Грозный, 1963. ტ. 3.
5. Ошаев, Х. Д. Малхиста. Малхиста - солнечный; solaris; saewel; сиять; солнце. Солярный знак - образ солнца.
6. კვაშილავა, ნ. სიტყვები უძლებენ ათასწლეულებს. მისტიური ნოსირი. თბილისი, 2017.
7. Волкова. 1973.
8. ჟურნალი „ისტორიანი“. №10, ოქტომბერი, 2014. გვ. 54.
9. მალსაგოვ, А. О. Сказки и легенды Ингушетии и Чеченцов. Москва, 1983.
10. Любкер, Фридрих. Реальный словарь. 1885.
11. Далгат, Б. Родовой быт и обычное право чеченцев и ингушей. Исследование и материалы 1892–1894 годов.
12. თეჰილიმი (უძველესი ფსალმუნები ივრითზე). გამოცემა, 1970.

The Mysterious Handwriting of God Revealed in the Mountains: An Interdisciplinary Analysis of the Architectural, Toponymic, and Cultural-Religious Parallels of Malkhista - Part I

Irma Kapanadze

Abstract

The paper explores the historical and cultural landscape of Malkhista, focusing on its architectural and toponymic features, as well as the cultural and linguistic parallels between the Vainakh and Georgian traditions. It examines the burial crypts and tower structures of Malkhista, petroglyphs, the historical way of life of the Malkh people, and the ethnographic and historical evidence concerning them. Particular attention is given to the toponyms “Malkhista” and “Meshekh,” biblical and religious motifs, and the symbolic connection between the Cave of Bethlehem and the ladder seen by Jacob in his dream. The author’s discussion draws upon historical, ethnographic, linguistic, and religious sources and combines them through an interpretative analysis.

Keywords: Meshi, Mesheikhi, Sela, Malkhista, Chechnya, Nokhchis, Malkhs, Vainakhs, Khevsureti, architecture, toponymy, petroglyphs, Betlemi, cultural parallels.